

Het Indonesisch nationaliteitsrecht

Citation for published version (APA):

de Haas-Engel, R. H. (1993). *Het Indonesisch nationaliteitsrecht*. [Doctoral Thesis, Maastricht University]. Rijksuniversiteit Limburg. <https://doi.org/10.26481/dis.19930630rh>

Document status and date:

Published: 01/01/1993

DOI:

[10.26481/dis.19930630rh](https://doi.org/10.26481/dis.19930630rh)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

De beweegreden om het Indonesisch nationaliteitsrecht als onderwerp voor een proefschrift te kiezen ligt hierin, dat een monografie hierover in Nederland, ondanks de langdurige banden tussen Indonesië en Nederland, ontbreekt. De invloed van deze langdurige banden manifesteert zich op diverse vlakken van de samenleving, ook op het vlak van het (nationaliteits)recht. Mijn opzet is om na te gaan hoe het Indonesische nationaliteitsrecht zich vanuit het koloniale tijdperk tot op heden heeft ontwikkeld en om voorts geruime aandacht te besteden aan het huidige Indonesisch nationaliteitsrecht, zoals uit Hoofdstuk 1 blijkt.

In Hoofdstuk 2 van deze beschouwing worden eerst enige algemene opmerkingen geplaatst. Allereerst wordt ingegaan op diverse betekenissen van het begrip "nationaliteit". Vervolgens wordt nagegaan, waarin de functie van de nationaliteit ligt. Interessant is de vraag, hoe het begrip "nationaliteit" moet worden opgevat. Hierbij zal in eerste instantie worden uitgegaan van artikel 15 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, op 10 december 1948 geproclameerd door de Algemene Vergadering der Verenigde Naties. Genoemd artikel houdt in, dat een ieder recht heeft op een nationaliteit en aan niemand willekeurig zijn nationaliteit mag worden ontnomen, noch het recht mag worden ontzegd van nationaliteit te veranderen. Het recht op een nationaliteit is voorts ook in verschillende verdragen uitdrukkelijk genoemd. Alhoewel de meningen omtrent het begrip "nationaliteit" in de literatuur variëren, ben ik van mening dat hier sprake is van een mensenrecht. Ik deel derhalve niet het in de literatuur door sommige auteurs gehuldigde standpunt, als zou het recht op een nationaliteit een "dubieus" mensenrecht zijn, dat slechts het karakter van een technisch koppelbegrip heeft, dat eerst waarde krijgt door de rechtsgevolgen die nationale of internationale rechtssystemen eraan koppelen. Dit zou inhouden, dat er geen enkel recht en geen enkele plicht is die voor het individu begripsmatig uit de nationaliteit voortvloeien. Zou dit zo zijn, dan zou men zich aan het bezit daarvan weinig gelegen hoeven laten liggen. Ik ga daarentegen uit van een staatsburgerschapsbegrip waarmee een pakket rechten en plichten op vanzelfsprekende manier samenhangt, een mening ook door andere auteurs gedeeld. Het betreft hier fundamentele rechten als het recht van toelating tot en het recht op niet-uitwijzing uit het land waarvan men de nationaliteit bezit, het recht op diplomatieke bescherming door dat land en politieke rechten. In dit licht gezien, gaat het hier om de nationaliteit als inhoudelijk begrip. Wat betreft andere, niet-fundamentele rechten, fungeert de nationaliteit als aanknopingspunt, als koppelbegrip; het betreft hier rechten - en plichten - die van land tot land kunnen verschillen. Dan kunnen willekeurige rechten en plichten aan de nationaliteit gekoppeld worden, die een individu zouden kunnen worden ontnomen. Wordt echter uitgegaan van het recht op een nationaliteit als mensenrecht, dan speelt de nationaliteit als inhoudelijk begrip een belangrijke rol. In dit geval kan de nationaliteit niet enkel en alleen als koppelbegrip worden getypeerd.

Voorts wordt de vraag worden besproken, of zich met betrekking tot de nationale autonomie van Staten om bepalingen vast te stellen ter regeling van de nationaliteit van hun burgers volkenrechtelijke beperkingen kunnen voordoen. Tenslotte is het van belang

te onderzoeken wat in het algemeen de nationaliteitsrechtelijke gevolgen van gebiedsovergang kunnen zijn, een onderwerp, dat gezien de geschiedenis van Indonesië, uiterst relevant is.

De inhoud van een nationaliteit is niet aan een nationaliteitswet af te lezen; daarvoor moeten andere wetten worden geraadpleegd. Dit geldt ook voor de inhoud van het Indonesisch staatsburgerschap, waarvoor dient te worden afgegaan op het in de Grondwet van 1945 en in andere wetten bepaalde. Naast fundamentele rechten nauw met het Indonesisch staatsburgerschap verweven, zijn er ook andere rechten - en plichten - waarbij dit staatsburgerschap als aanknopingspunt dient.

Hoofdstuk 3 behandelt de voorgeschiedenis van de Wet no. 62 van 1958 betreffende het Indonesisch Staatsburgerschap. Hierbij is eerst ingegaan op hetgeen voorafging aan de afkondiging van twee belangrijke wetten uit het koloniale tijdperk, met name de Wet van 1892 op het Nederlander- en Ingezetenschap en de Wet van 1910 op het Nederlandsch Onderdaanschap van niet-Nederlanders. Vóór de afkondiging van de Wet van 1892 bestond een dubbele regeling inzake het nationaliteitsrecht, in casu de bepalingen opgenomen in de tweede titel van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek van 1838 (de artikelen 5 tot en met 12) die golden voor een ieder. Hiernaast kwam de Wet van 1850 te gelden, die het politieke Nederlanderschap regelde, waarvan de geldingssfeer echter beperkt bleef tot het Rijk in Europa en als zodanig als discriminatoir was aan te merken. Autochtone Indonesiërs en daarmee gelijkgestelden waren wel "Nederlander" doch slechts voor privaatrechtelijke doeleinden; aan deze personen kwamen namelijk geen politieke rechten toe, normaliter aan het bezit van een nationaliteit verbonden. Met de afkondiging van de Wet van 1892 kwam niet alleen een einde aan het bestaan van een dubbele regeling het Nederlanderschap betreffende; dit had voor de categorie der autochtone Indonesiërs en daarmee gelijkgestelden tot gevolg dat deze van hun "Nederlanderschap" werden beroofd en in feite een vacuüm optrad wat betreft de status van genoemde personen. Met het doel in dit vacuüm te voorzien werd de Wet van 1910 afgekondigd. De afkondiging van deze Wet had echter niet tot gevolg dat deze personen in hun "Nederlanderschap" werden hersteld; zij moesten genoegen nemen met de tweederangse status van Nederlands onderdaan niet-Nederlander. Ook deze Wet was niet van discriminatoire trekken ontbloot; zo kwamen aan autochtone Indonesiërs en daarmee gelijkgestelden geen politieke rechten in het moederland toe. Het betrof hier een opgelegde "nationaliteit", verwerping daarvan was niet mogelijk. Dit had tot gevolg, dat op basis van het "ius soli" waar deze Wet van uitging, niet alleen autochtone Indonesiërs Nederlands onderdaan waren, doch ook personen reeds in het bezit van een nationaliteit, met name Chinezen die op deze wijze bipatride werden.

Voor een goed begrip van de ontwikkelingen die uiteindelijk geleid hebben tot de afkondiging van de Wet van 1910, dient te worden gewezen op de wettelijke onderverdeling van de bevolking van Indonesië in de bevolkingsgroepen: Europeanen, autochtone Indonesiërs en Vreemde Oosterlingen ex artikel 163 van de Indische Staatsregeling (IS). Deze onderverdeling was noodzakelijk gezien de complexiteit en heterogeniteit waardoor de bevolking van Indonesië zich kenmerkt door het naast elkaar bestaan van de verschillende etnische groeperingen, maar ook door de immigratie van Europeanen

zoals onder meer Nederlanders, Duitsers, Fransen en Aziaten - met de term "Vreemde Oosterlingen" aangeduid - waarvan Chinezen en Arabieren deel uitmaken. Genoemde onderverdeling geschiedde ter vaststelling van het voor de respectieve groepen geldende recht. De koloniale overheid poogde voorts de geldingssfeer van het Europese recht uit te breiden, door de introductie van instituten als de toepasselijkverklaring van het voor Europeanen geldende recht op andere dan deze, de vrijwillige onderwerping aan het voor Europeanen geldende recht en het instituut van de gelijkstelling aan Europeanen. Hiernaast kon nog het instituut van de oplossing in de autochtone bevolking worden onderscheiden en dat van de gemengde huwelijken ex Ind. Stb. 1898, waaraan nationaliteitsrechtelijke consequenties waren verbonden.

Ook Indonesië werd verwickeld in de tweede Wereldoorlog, gevolgd door de Japanse bezetting gedurende de jaren 1942-1945. Enige dagen ná de Japanse capitulatie werd op 17 augustus 1945 de Republiek Indonesië uitgeroepen. In dit verband verdient de afkondiging van de Wet no. 3 van 1946 op het Staatsburgerschap en Ingezetenschap van Indonesië, zoals naderhand gewijzigd en aangevuld, vermelding. Deze Wet vormde de eerste nationaliteitswet van Indonesië, afgekondigd door de toenmalige Republikeinse regering, de zogenaamde Yogya-regering, doch heeft slechts kort en beperkt gegolden. Het belang van de Wet no. 3 van 1946 lag onder meer hierin, dat burgers met de Republikeinse nationaliteit onder de geldingssfeer van de Toescheidingsovereenkomst werden gebracht. Bovendien is van deze Wet op een later tijdstip gebruik gemaakt ter vaststelling van de nationaliteit van de ingezetenen van Irian-Jaya, nadat dit gebiedsdeel aan de Republiek Indonesië was overgedragen. Ter gelegenheid van de soevereiniteits-overdracht door Nederland aan Indonesië werd in het kader van de overeenkomsten bij de Ronde Tafel Conferentie aangegaan, de reeds genoemde Overeenkomst betreffende de Toescheiding van Staatsburgers - de Toescheidingsovereenkomst - gesloten. De Toescheidingsovereenkomst was van wezenlijk belang, omdat deze Overeenkomst enerzijds aanknoopte bij de voorheen geldende wettelijke regelingen zoals de onderverdeling van de bevolking ex artikel 163 I.S., de Wetten van 1892 en van 1910 en anderzijds het vertrekpunt vormde van de huidige Nationaliteitswet, de Wet no. 62 van 1958 betreffende het Staatsburgerschap van Indonesië. Ook de Wet van 1910 was op bedoelde onderdeling gebaseerd, maakte met name onderscheid tussen Nederlanders, inheemse Nederlandse onderdanen niet-Nederlanders - de autochtone Indonesiërs - en uitheemse Nederlandse onderdanen niet-Nederlanders, met name Vreemde Oosterlingen en Europeanen andere dan Nederlanders. De systematiek van de Toescheidingsovereenkomst kwam, algemeen gesteld, hierop neer dat Nederlanders hun nationaliteit bleven behouden, echter het recht hadden voor het Indonesisch staatsburgerschap te opteren. Uitheemse Nederlandse onderdanen niet-Nederlanders verkregen daarentegen automatisch het Indonesisch staatsburgerschap met het recht dit te repudiëren. De Toescheidingsovereenkomst beoogde enkel een regeling te treffen voor Nederlandse onderdanen. Het feit, dat volgens de Indonesische overheid ná 27 december 1949 - de datum van de formele soevereiniteitsoverdracht - niet langer van "Nederlands onderdanen" kon worden gesproken, heeft bij de vaststelling van de nationaliteit van personen met de status van niet-Nederlands onderdaan in de praktijk tot interpretatiemoeilijkheden geleid.

Ook door het Militaire Gezag/Oorlogsgezag waren enkele bepalingen vastgesteld, die het Indonesisch staatsburgerschap betroffen, onder meer aangaande de verkrijging van een bewijsstuk inzake het bezit van dit staatsburgerschap. De door genoemd Militair Gezag c.q. Oorlogsgezag afgekondigde bepalingen inzake de positie van buitenlandse vrouwen, die ná 27 december 1949 met een Indonesisch staatsburger zijn gehuwd kwamen hierop neer, dat deze vrouwen slechts "werden behandeld" als Indonesisch staatsburger, voor zover zij in het bezit van een daarop betrekking hebbend besluit van de Minister van Justitie waren gesteld.

In Hoofdstuk 4 is op de Wet no. 62 van 1958 op het Staatsburgerschap zélf ingegaan. Met deze Wet werden reeds verkregen rechten geëerbiedigd in die zin, dat aan de status van Indonesisch staatsburger van personen die dit reeds waren sedert de proclamatie van de onafhankelijkheid van Indonesië, niet werd getornd. Voorts is aan onzekerheden met betrekking tot het al dan niet bezitten van het Indonesisch staatsburgerschap een einde gekomen; in deze Wet zijn met name voorzieningen getroffen teneinde aan twijfelgevallen een einde te maken c.q. het bezit van het staatsburgerschap door personen als hier bedoeld, te bevestigen.

Vervolgens is ingegaan op enige belangrijke, algemene aspecten van de Wet no. 62 van 1958, zoals het in eerste instantie uitgaan van het "ius sanguinis" en het vermijden van apatridie en bipatridie. Hierop aansluitend dient te worden opgemerkt, dat de Wet niet dermate nauwkeurig is geredigeerd, dat het optreden van bipatridie geheel is uitgesloten. Dit is met name het geval wat betreft artikel 1 sub b., c., en d., artikel 2 en artikel 13, respectievelijk betrekking hebbende op de verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap "iure sanguinis", door adoptie en vanwege het volgen van de staat van de vader c.q. de moeder. Het in artikel 17 sub b. en sub j. bepaalde fungeert echter als "stok achter de deur" om bipatridie tegen te gaan! In deze artikelen is in casu bepaald, dat het niet prijsgeven van een andere nationaliteit die men bezit terwijl men daartoe de gelegenheid krijgt en het bezitten van een nog geldig, op naam staand buitenlands paspoort, verlies van het Indonesisch staatsburgerschap ten gevolge heeft.

Aangezien de Indonesische overheid zich op het standpunt stelt dat bipatridie zoveel mogelijk dient te worden voorkomen, heeft dit geleid tot het sluiten van de Overeenkomst ter afwikkeling van de bipatridie tussen de Republiek Indonesië en de Volksrepubliek China. In deze Overeenkomst waren bepalingen opgenomen om aan bestaande bipatridie een einde te maken door de desbetreffende personen te verplichten een keuze tussen het staatsburgerschap van Indonesië en dat van de Volksrepubliek te maken. Op het niet maken van een keuze waren sancties gesteld in de vorm van het opleggen van één van beide nationaliteiten. In de onderhavige Overeenkomst waren bovendien bepalingen opgenomen om in de toekomst het optreden van bipatridie te voorkomen. Deze Overeenkomst - waarvan de inwerkingtreding daarvan lang op zich heeft laten wachten - is echter in 1969 unilateraal door Indonesië beëindigd. Sedert de Volksrepubliek in 1980 met een nieuwe nationaliteitswet is gekomen, waarin geen dubbel staatsburgerschap meer voor haar burgers wordt erkend - een principe met zoveel woorden bovendien vastgelegd in het ter gelegenheid van het herstel van de diplomatieke betrekkingen tussen Indonesië en de Chinese Volksrepubliek opgestelde "Memorandum

of Understanding" - behoren problemen rond het dubbel staatsburgerschap van personen als hier bedoeld tot het verleden. Moeilijkheden kunnen zich echter voordoen wat betreft de positie van burgers van de Republiek China, het huidige Taiwan.

Hoofdstuk 5 wijdt een beschouwing aan de verschillende wijzen van verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap, met name krachtens het "ius sanguinis" en het "ius soli", door adoptie, door (geprivilegieerde, vereenvoudigde of gewone) naturalisatie, door of als gevolg van huwelijk, door het volgen van de staat van respectievelijk de vader of moeder en door aflegging van een daartoe strekkende verklaring (optie).

Bij verkrijging door geboorte wordt het "ius sanguinis"-beginsel vooropgesteld en vindt het "ius soli" eerst toepassing om apatridie te voorkomen. Adoptie fungeert onder bepaalde voorwaarden als rechtsgrond om het Indonesische staatsburgerschap te verkrijgen.

Verkrijging van het staatsburgerschap door geprivilegieerde naturalisatie staat open voor buiten huwelijk geboren kinderen van een vrouw die Indonesisch staatsburger is en door hun vader, een buitenlander zijn erkend en voor kinderen, geboren uit een gemengd huwelijk tussen een als hierbedoelde vrouw en een buitenlander. Aan deze kinderen, die de status van hun vader bezitten wordt de mogelijkheid geboden om het Indonesisch staatsburgerschap te verwerven. Dezelfde mogelijkheid staat open voor kleinkinderen van buitenlandse immigranten; de voor deze personen geldende geboorte- en woonplaatsvereisten - gebaseerd op het "ius soli" zijn als zwaarder aan te merken dan die in het kader van de gewone naturalisatie zijn gesteld. De nadruk dient te worden gelegd op het feit, dat in beide gevallen van nationaliteitsverkrijging middels een daartoe strekkend verzoek sprake is, hetgeen impliceert dat de daartoe competente autoriteit het verzoek in kwestie al dan niet kan afwijzen!

Wat betreft de verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap middels (gewone) naturalisatie zijn voorwaarden gesteld om een verzoek daartoe te kunnen indienen. Wordt een als hierbedoeld verzoek ingewilligd dan dient betrokkene over te gaan tot het afleggen van de eed c.q. het uitspreken van de belofte van trouw aan de Indonesische staat c.q. te verklaren alle trouw aan een buitenlandse mogendheid prijs te geven. Hierdoor geeft de persoon in kwestie te kennen, het nieuw verworven staatsburgerschap niet alleen in juridische zin maar ook in sociologische zin te waarderen. Ook hier dient te worden benadrukt, dat verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap middels naturalisatie niet als een recht kan worden aangemerkt, maar het hier om een gunst gaat en het derhalve afhankelijk is van de daartoe competente autoriteit of het desbetreffende verzoek zal worden ingewilligd dan wel afgewezen. Sedert het jaar 1980 ligt de beslissing inzake het al dan niet inwilligen van naturalisatieverzoeken in de handen van de President - voorheen was dit de competentie van de Minister van Justitie - en is als zodanig op een hoger niveau getrokken.

Wat betreft de verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap door of als gevolg van huwelijk kan erop worden gewezen, dat Indonesië in principe nog het "vrouw volgt man" beginsel volgt. Dit wil zeggen dat de verkrijging - dan wel verlies - van dit

staatsburgerschap door de man, van rechtswege ook voor de vrouw geldt, tenzij zij daardoor bipatride dan wel apatride zou worden. Hieruit blijkt, dat aan het beginsel om apatridie en bipatridie te voorkomen voorrang wordt gegeven boven het "vrouw volgt man" beginsel. Laatstgenoemd beginsel vindt echter geen toepassing, indien het gemengde huwelijken betreft. Een buitenlandse vrouw met een Indonesisch staatsburger gehuwd, verkrijgt niet automatisch het staatsburgerschap van de man; zij dient daarvoor te opteren. Automatische verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap is in het hierbedoelde geval slechts mogelijk indien aan twee voorwaarden is voldaan, met name de vrouw geen bipatride wordt en haar echtgenoot zijn Indonesisch staatsburgerschap niet prijsgeeft. Dat hier aan de man de mogelijkheid wordt geboden zijn staatsburgerschap middels "negatieve optie" prijs te geven, dient te worden gezien in het licht van de gedachtengang, dat wellicht slechts op deze wijze de eenheid van nationaliteit van man en vrouw behouden blijft. Hij mag hierdoor echter niet staatloos worden; het ligt voor de hand aan te nemen dat de man zijn staatsburgerschap prijsgeeft om de - buitenlandse - nationaliteit van zijn vrouw te verkrijgen. Omgekeerd geldt dat een vrouw die Indonesisch staatsburger is en met een buitenlander trouwt in principe haar staatsburgerschap blijft behouden, ook al zou zij hierdoor bipatride worden.

Ook de Huwelijkswet van 1974 bevat bepalingen inzake het gemengde huwelijk, waarmede in deze Wet is bedoeld, een huwelijk tussen personen, die van nationaliteit verschillen. Ter vergelijking diene, dat in de Regeling op de Gemengde Huwelijken (RGH) ex Ind. Stb. 1898, van een veel ruimer begrip "gemengd huwelijk" wordt uitgegaan; krachtens de RGH kan van een gemengd huwelijk sprake zijn op grond van verschil in bevolkingsgroep, godsdienst, plaats en regio van de huwelijkspartners. Vóór de afkondiging van de Huwelijkswet vielen gemengde huwelijken in de zin van verschil in nationaliteit ook onder de RGH. Het verschil zit hierin, dat de RGH van het "vrouw volgt man" beginsel uitgaat, anders dan de Huwelijkswet, die ter zake de Wet no. 62 van 1958 volgt.

Met betrekking tot de verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap wegens het volgen van de staat van de vader c.q. moeder door een kind zijn bepaalde voorwaarden gesteld, waarvan moge worden genoemd dat het kind in kwestie in Indonesië woonplaats dient te hebben en zich aldaar de facto dient te bevinden. Van deze voorwaarde kan echter worden afgeweken, indien het kind vanwege het verkrijgen van het Indonesisch staatsburgerschap door de desbetreffende ouder staatloos zou worden. Dit impliceert, dat een buitenlands verblijvend kind dat zijn (buitenlandse) nationaliteit zou verliezen vanwege het feit dat zijn vader/moeder het Indonesisch staatsburgerschap verwerft, in het hierbedoelde geval de status van Indonesisch staatsburger wordt toegekend.

Met betrekking tot de verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap door aflegging van een verklaring - optie - kan worden opgemerkt, dat deze mogelijkheid in de Wet slechts summier is geregeld. Hiernaast komt het voor, dat in enkele gevallen niet van optie in de zuivere betekenis kan worden gesproken, doch het in feite om vereenvoudigde naturalisatie gaat. Het gaat hier om personen, die vanwege langdurig verblijf in het buitenland en het niet te kennen hebben gegeven van de wens Indonesisch staatsburger

te willen blijven, dit staatsburgerschap hebben verloren, volgens de Indonesische wetgever echter te wijten aan omstandigheden "buiten hun schuld". Ingevolge de Wet no. 3 van 1976, afgekondigd ter aanvulling van artikel 18 van de Wet no. 62 van 1958 ligt de oorzaak hiervan in het indertijd lopende geschil tussen Nederland en Indonesië naar aanleiding van de kwestie Irian Jaya en het daardoor niet optimaal kunnen functioneren van de Diplomatieke Vertegenwoordiging van Indonesië in Nederland. Ook voor buitenlanders in de Indonesische krijgsmacht, die deel hebben genomen aan de vrijheidsstrijd van Indonesië ter verkrijging van de onafhankelijkheid is een soortgelijke mogelijkheid opengesteld. Anders dan in het eerste geval - waarin in feite sprake was van de her verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap - gaat het in het tweede geval om buitenlanders. Wil men toch van optie spreken, dan dient te worden benadrukt, dat het hier gevallen van "oneigenlijke" optie betreft. Waar het in feite om gaat, is nationaliteitsverwijzing door vereenvoudigde naturalisatie.

Hoofdstuk 6 handelt over de wijze van verloren gaan van het Indonesisch staatsburgerschap. Algemeen gesteld kan dit staatsburgerschap verloren gaan indien een verklaring wordt afgelegd teneinde dit prijs te geven met het doel een andere nationaliteit te verkrijgen of - eveneens middels een daarop gerichte verklaring - het verworven Indonesisch staatsburgerschap te verliezen met het doel om de oorspronkelijke status terug te krijgen. In de hier omschreven gevallen treedt verlies van het staatsburgerschap vrijwillig op, door een opzettelijk daarop gerichte handeling met een vooropgezet doel.

Hiernaast vindt verlies van staatsburgerschap ook plaats in het geval dat een kind van rechtswege deelt in het verloren gaan van het staatsburgerschap van de desbetreffende ouder en in het geval een vrouw, eveneens van rechtswege, deelt in het verloren gaan van het staatsburgerschap door haar man, onafhankelijk van de wil van de desbetreffende personen.

De Wet no. 62 van 1958 geeft nochtans ook uitdrukkelijk de gronden aan die tot verlies van het Indonesisch staatsburgerschap leiden. Hiervan kan worden genoemd, het verloren gaan van het staatsburgerschap als gevolg van het vrijwillig verkrijgen van een andere nationaliteit. Bevindt betrokkene zich echter nog in Indonesië, dan gaat zijn staatsburgerschap eerst verloren indien dit door de Minister van Justitie verloren gegaan wordt verklaard.

Ook het niet verwerpen c.q. prijsgeven van een andere nationaliteit, terwijl betrokkene daartoe de gelegenheid krijgt vormt een verliesgrond, die tot doel heeft aan de status van bipatride van de betrokken personen een einde te maken. Het betreft hier de in artikel 17 sub b. omschreven verliesgrond, in het voorgaande reeds aan de orde gekomen. Erkenning en adoptie door een buitenlander leidt voorts tot het verloren gaan van het staatsburgerschap.

Een andere verliesgrond is gelegen in de vervallenverklaring van het Indonesisch staatsburgerschap door de Minister van Justitie op verzoek van betrokkene. Alhoewel in het hierbedoelde geval de persoon in kwestie zich in het buitenland bevindt, neemt

dit niet weg dat hij een verzoek dient te doen om het Indonesisch staatsburgerschap te kunnen verliezen en dit derhalve niet van rechtswege plaatsvindt.

Het verrichten van bepaalde handelingen zoals het zonder toestemming van de Minister van Justie treden in vreemde krijgs- of staatsdienst dan wel in dienst van een internationale organisatie waarvan Indonesië geen lid is, leidt tot verlies van het staatsburgerschap. Andere verliesgronden zijn gelegen in het deelnemen aan de verkiezing voor een aangelegenheid van staatsrechtelijke aard ten behoeve van een vreemd land zonder daartoe verplicht te zijn, het afleggen van een eed/belofte van trouw aan een vreemde mogendheid en het in het bezit zijn van een geldig, op naam gesteld buitenlands paspoort. Laatstgenoemde verliesgrond - in artikel 17 sub j. opgenomen - heeft tevens tot doel om aan de status van bipatriede van personen die deze status mogelijk bezitten, een einde te maken. Ook het langdurig in het buitenland gevestigd zijn, zonder van de wens te doen blijken het Indonesisch staatsburgerschap te willen behouden, leidt tot het verloren gaan van dit staatsburgerschap.

In Hoofdstuk 7 is ingegaan op de mogelijkheid om in het bezit van een bewijsstuk inzake het Indonesisch staatsburgerschap (de Indonesische afkorting luidt SBKRI) te komen. De desbetreffende bepalingen waren eerst streng te noemen, omdat de betrokken personen zich niet op eigen initiatief tot het Gerecht konden wenden, doch daartoe een urgentiebewijs van een instantie, die aan de status van betrokkene twijfelde, diende te worden overgelegd. Met het afkomen van de Presidentiële Instructie no. 2 van 1980 en een hierop aansluitend Gezamenlijk Besluit van de Ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken werd in deze situatie wijziging gebracht. Voorwaarden werden gesteld, waaruit kan worden afgeleid dat het hier voornamelijk om Indonesische staatsburgers van Chinese origine ging. Het behoeft geen nadere toelichting, dat het bezit van een SBKRI van groot belang is voor Indonesische staatsburgers van buitenlandse origine, die deze status anders dan door (geprivilegieerde, vereenvoudigde of gewone) naturalisatie of door optie hadden verkregen en derhalve niet op een bewijsstuk betreffende het bezit van het Indonesisch staatsburgerschap kunnen buigen. Dit dient te worden gezien tegen de achtergrond van de verschillende verplichtingen die voor buitenlanders gelden, waaronder het voorgeschreven bezit van een werk- of bedrijfsvergunning, registratieplicht, betalen van vreemdelingenbelasting. Door de Overheid wordt evenwel de nodige soepelheid betracht, waarbij rekening wordt gehouden met het feit dat het hier om staatsburgers gaat die deze status reeds lange tijd bezitten.

In Hoofdstuk 8 worden eerst enkele algemene conclusies uit de behandelde materie getrokken. In het kader daarvan wordt teruggekomen op het recht op een nationaliteit als mensenrecht. Voorts wordt ingegaan op de invloed van de uit het Nederlands-Indische tijdperk daterende bepalingen op het huidige Indonesische nationaliteitsrecht; met de afkondiging van de Wet no. 62 van 1958 werd gepoogd van het in het koloniale tijdperk gehanteerde systeem af te stappen. Een ander onderwerp betreft het feit, dat Indonesië sedert het uitroepen van zijn onafhankelijkheid gekenmerkt is door terroirwisseling, die nationaliteitsrechtelijke vragen heeft opgeroepen. Dit heeft betrekking op de ter gelegenheid van de formele soevereiniteitsoverdracht in 1949 door Nederland aan Indonesië gesloten Toescheidingsovereenkomst, de overdracht van Irian Jaya in 1963

aan Indonesië en het worden in 1976 van Oost-Timor tot een provincie van Indonesië. Bijzondere aandacht is geschonken aan enkele belangrijke aangelegenheden in de Wet no. 62 van 1958 geregeld, zoals het "ius sanguinis" tegenover het "ius soli", apatridie en bipatridie en de positie van de gehuwde vrouw.

Geconcludeerd kan worden, dat sedert de afkondiging van deze Wet een "overall"-regeling aanwezig is inzake het Indonesisch staatsburgerschap, hetgeen als een verbetering kan worden aangemerkt ten aanzien van de voorheen door rechtsverscheidenheid gekenmerkte regelingen, waarvan enkele als minder volmaakt kunnen worden getypeerd. Dit neemt echter niet weg, dat de systematiek waarvan de Wet no. 62 van 1958 van uitgaat, in bepaalde opzichten voor verbetering vatbaar is. Dit geldt in de eerste plaats voor de wijze van verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap in de Wet omschreven als "verkrijging door inwilliging van een verzoek", terwijl het in feit gaat om het indienen van een verzoek als onderdeel van de geprivilegieerde naturalisatieprocedure. Verschil dient voorts te worden gemaakt tussen het indienen van een verzoek ter verkrijging van het Indonesisch staatsburgerschap door middel van (gewone, geprivilegieerde of vereenvoudigde) naturalisatie, dat afhankelijk van het regeringsbeleid kan worden ingewilligd of afgewezen enerzijds en het afleggen van een optieverklaring anderzijds. Dit onderscheid is in de Wet no. 62 van 1958 niet altijd duidelijk gemaakt. Ook het in artikel 10 lid 2 van de Wet bepaalde strookt in het geheel niet met het door de wetgever gevolgde beleid, waarvan het in principe de man is, die de nationaliteit van de huwelijkspartners bepaalt. Dit artikel houdt in, dat verlies van het Indonesisch staatsburgerschap door een vrouw van rechtswege voor haar man geldt, tenzij laatstgenoemde daardoor staatloos wordt.

Naast de hiervoor gemaakte algemene opmerkingen, geeft de Wet no. 62 van 1958 in verschillende gevallen aanleiding tot het doen van suggesties tot wijziging van details. Deze voorstellen zijn de volgende:

- het opnemen van een tijdsbepaling teneinde te garanderen, dat aan kinderen die krachtens het "ius soli" het Indonesisch staatsburgerschap hebben verkregen ter vermijding van het optreden van apatridie, dit staatsburgerschap ná de daartoe vastgestelde termijn niet meer kunnen verliezen;
- het redigeren van die bepalingen, die de mogelijkheid tot het optreden van bipatridie openlaten op zodanige wijze, dat deze mogelijkheid wordt uitgesloten, uitgezonderd in die gevallen dat het optreden van bipatridie kan worden gerechtvaardigd;
- het opnemen van een bepaling, dat een kind het Indonesisch staatsburgerschap van de moeder niet alleen volgt als het staatsburgerschap van de vader onbekend is, doch ook indien de vader dit niet op het kind kan overdragen en het kind in kwestie buiten Indonesië geboren is;
- het uitdrukkelijk stellen, dat het verloren gaan van het Indonesisch staatsburgerschap bij vrijwillige verkrijging van een andere nationaliteit en betrokkene buitenlands verblijft van rechtwege plaatsvindt;
- gelet op laatstgenoemd voorstel, zou het binden van de vervallenverklaring van het Indonesisch staatsburgerschap door de Minister van Justitie aan een daartoe strekkend verzoek van betrokkene die buitenlands verblijft slechts zin hebben,

- indien betrokkene het verloren gaan van zijn staatsburgerschap middels een daarop betrekking hebbend bewijs dient te staven. Dient het desbetreffende artikel 17 sub e. zodanig te worden uitgelegd, dan dient dit uit de redactie te blijken;
- het opnemen van een bepaling, dat ook wettiging van een kind door een buitenlander het verloren gaan van het Indonesisch staatsburgerschap ten gevolge heeft;
 - de in het kader van de adoptiemogelijkheden met het Rondschrijven van de "Mahkamah Agung" van 1983 doorgevoerde wijziging met betrekking tot de relatieve competentie van de "Pengadilan Negeri" - waarbij thans wordt afgegaan op de gewone verblijfplaats van het te adopteren kind - dient bij wet te geschieden.

Wat de status van de gehuwde vrouw betreft, ben ik van mening dat het huwelijk van generlei invloed dient te zijn op de nationaliteit van de vrouw. Ter staving hiervan kan worden opgemerkt, dat het "vrouw volgt man" beginsel niet consequent in de Wet no. 62 van 1958 is doorgevoerd en Indonesië bovendien het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen van 10 december 1979 heeft geratificeerd. Er is derhalve alle reden om het "vrouw volgt man" beginsel te vervangen door het gelijkgerechtigdheidsbeginsel. Zou als gevolg van de toepassing van laatstgenoemd beginsel, de mogelijkheden dat uit een gemengd huwelijk geboren kinderen de status van bipatride komen te bezitten toenemen, dan dienen in de Wet voorzieningen worden getroffen om de gelijkheid van man en vrouw met betrekking tot de nationaliteit der wettige kinderen gestalte te geven. Dit kan geschieden door het combineren van het "ius sanguinis"-beginsel met het "ius soli"-beginsel, waardoor het aantal personen met een dubbele nationaliteit gereduceerd wordt.

Afsluitend zijn enkele voorstellen gedaan tot het treffen van wettelijke maatregelen buiten de nationaliteitswetgeving om. Deze voorstellen betreffen het afkondigen van een regeling inzake de adoptie van kinderen, het treffen van een nationale regeling inzake de Burgerlijke Stand en het wijzigen van de Wet no. 7 van het jaar 1989 betreffende de Godsdienstige Rechtspraak in die zin, dat ook met een eventueel verschil in nationaliteit van personen die wél in godsdienst overeenkomen, rekening wordt gehouden.

De Wet no. 62 van 1958 kan als een soort basiswet worden gezien, omdat kennis inzake het Indonesische nationaliteitsrecht onontbeerlijk is wil men een beter begrip hebben van andere wetten, waarin van Indonesische staatsburgers en buitenlanders wordt gesproken. De Wet gaat er met name vanuit, dat een ieder die het Indonesisch staatsburgerschap niet bezit, buitenlander is.

ENGLISH SUMMARY

The motive to choose the Indonesian nationality law as the theme of a thesis is that in the Netherlands there is no monograph on this matter, in spite of the ties lasting since long between Indonesia and the Netherlands. The influence of these ties manifests itself in various fields of the society, also in the field of (nationality) law. It is my intention to investigate as to how the Indonesian nationality law has developed as of the colonial era until now and furthermore to pay considerable attention to the present Indonesian nationality law, as appears from Chapter 1.

In Chapter 2 of this contemplation first of all some general remarks are made. Initially the various meanings of the concept "nationality" are considered. Then a survey is made of what the function of nationality is. An interesting question is how the concept of nationality should be understood. Thereby in the first instance article 15 of the Universal Declaration of Human Rights proclaimed on December 10, 1948 by the United Nations General Assembly will be the starting-point. Said article implies that everybody is entitled to a nationality and nobody may arbitrarily be deprived of his nationality nor of the right to change his nationality. Although in literature the opinions as to the concept of "nationality" vary, in my opinion the right to a nationality is a human right. I therefore do not share the opinion as adopted in literature by some authors that the right to a nationality would be a "doubtful" human right that only has the character of a technical link-concept, the value of which only comes into being through the legal effects linked up with it by national or international systems of law. This would imply that there is not a single right nor a single duty which for the individual arise intrinsically from nationality. Would this be the case then there would be not much need for a person to be worried as to whether or not possessing a nationality. On the contrary, I depart from a concept of nationality with which a package of rights and duties is self-evidently bound up, an opinion also shared by other authors. Here fundamental rights are referred to, such as the right of admittance to the country, the nationality of which one possesses and the right of not being expelled from such country, the right to diplomatic protection by that country, and political rights. Seen in this light, it is the nationality as a concept concerning contents that is involved here. As to other, non-fundamental rights the nationality serves as point of linkage, as link-concept; it concerns here rights - and duties - which can differ from one country to another. Any rights and duties are concerned then, which can be linked up with the nationality and which an individual could be deprived of. When, however, the right to a nationality as a human right is taken as starting-point, then the nationality as a concept concerning contents plays an important role. In this case the nationality cannot merely be typified as a link-concept.

Furthermore, the question is dealt with whether limitations of international law could occur with regard to the national autonomy of States to lay down stipulations regulating the nationality of their citizens. Finally it is of importance to investigate what in general are the consequences in the field of nationality law of transfer of territory; it concerns here a subject which, in view of Indonesia's history, is a highly relevant matter.

The contents of a nationality cannot be derived from a nationality act; for that purpose other acts should be consulted. This applies also for the contents of the Indonesian citizenship for which the stipulations laid down in the 1945 Constitution and other acts should be taken in consideration. Besides fundamental rights closely tied up with the Indonesian citizenship, there are also other rights - and duties - whereby this citizenship serves as point of linkage.

Chapter 3 deals with the previous history of Act no. 62 of the year 1958 concerning the Indonesian citizenship. In this context first of all a survey is given of the previous history of two important acts dating from the colonial era, viz. Act of the year 1892 on Dutch Nationality and Residence and the Act of the year 1910 on Dutch subjects of non-Dutchmen. Before the promulgation of Act of the year 1892 there was a dual regulation on nationality law, i.e. the stipulations inserted in the second title of Book 1 of the 1838 Civil Code (the articles 5 up to and including 12) which applied to everybody. Besides, Act of the year 1850 came into being regulating the political Dutch nationality. The sphere of validity of this Act, however, was limited to the Realm in Europe and could as such be considered discriminatory. Autochthonous Indonesians and those placed on the same footing were, indeed, "Dutchman" but only for private law purposes; notably, they were not entitled to political rights which normally are related with the possession of a nationality. The promulgation of the Act of the year 1892 did not only put an end to the existence of a double regulation concerning the Dutch nationality; for the group of autochthonous Indonesians and those placed on the same footing this had the result that they were robbed of their "Dutch nationality" and that in fact a vacuum arose as to the status of these persons. With the purpose of meeting this vacuum Act of the year 1910 was promulgated. The promulgation of this Act, however, did not result in the restoration of the "Dutchmanship" of these persons; they had to content themselves with the second-rate status of Dutch subject of non-Dutchman. This Act, too, was not devoid of discriminative traits; autochthonous Indonesian and those placed on the same footing, for instance, were not entitled to political rights in the mother country. It concerned here an imposed "nationality", repudiation of which was not possible. As a result of the promulgation of this Act, which departed from the "ius soli" principle, not only autochthonous Indonesians were Dutch subjects, but also persons who had already a nationality, namely Chinamen who in this way became persons with a dual nationality.

For a good understanding of the developments which ultimately have led to the promulgation of Act of the year 1910, reference should be made to the legal division of the population of Indonesia into the groups: Europeans, autochthonous Indonesians and Foreign Orientals ex article 163 IS (IS = Indische Staatsregeling, the Netherlands East Indies State Regulation). This division was necessary in view of the complexity and heterogeneousness which is a distinctive characteristic of the population of Indonesia, because of the coexistence of different ethnical groups, but also as a result of the immigration of Europeans such as Dutchmen, Germans, Frenchmen and the like and Asians - indicated as Foreign Orientals - such as Chinamen and Arabs. This division was made in order to determine the law applying to the respective groups. Furthermore the colonial government tried to extend the sphere of validity of European law by

introducing institutes such as the declaration of applying the law on Europeans to others than these, the voluntary submission to the law applying to Europeans and the institute of placing on the same footing with Europeans. Besides this, the institute of the solution in the autochthonous population and the institute of mixed marriages *ex State Gazette* 1898 to which consequences in the field of nationality law were related, could be distinguished.

Indonesia, too, was involved in World War II, followed by the Japanese occupation during the period 1942-1945. A couple of days after Japan's capitulation the Republic of Indonesia was proclaimed on August 17, 1945. In this connection, mention should be made of the Act No. 3 of the year 1946, subsequently altered and supplemented, concerning Citizens and Residents of the Republic of Indonesia. This Act was Indonesia's first nationality act promulgated by the Republican government at that time, the so-called *Yogya-government*, but it was only valid during a short period of time and in a limited way. The importance of this Act laid in the fact that citizens with the Republic nationality were brought under the sphere of validity of the Assignment Agreement. Besides, at a later time this Act was used to determine the nationality of the residents of Irian Jaya, after the transfer of this territory to Indonesia. On the occasion of the formal transfer of sovereignty by the Netherlands to Indonesia, within the framework of the agreements made at the Round Table Conference, the already mentioned Agreement on the Assignment of Citizens - the Assignment Agreement - was concluded. The Assignment Agreement was of essential importance because on the one hand this Agreement linked up with the legal regulations valid previously, such as the division of the population *ex article* 163 IS and the Acts of the years 1892 and 1910, while on the other hand it formed the point of departure of the present Nationality act, viz. Act No. 62 of the year 1958 on the Indonesian Citizenship. Act of the year 1910, too, was based on the aforementioned division; distinction was made between Dutchmen, native Dutch subjects non-Dutchmen - the autochthonous Indonesians - and foreign Dutch subjects non-Dutchmen, namely Foreign Orientals and Europeans other than Dutchmen. In general, the systematics of the Assignment Agreement came to the fact, that Dutchmen retained their nationality, however, with the right to opt for the Indonesian citizenship. Foreign Dutch subjects non-Dutchmen, namely Foreign Orientals and Europeans other than Dutchmen, on the contrary, automatically acquired the Indonesian citizenship with the right to repudiate this citizenship. The Assignment Agreement, merely aimed at making a regulation for Dutch subjects. The fact, that according to the Indonesian government after December 27, 1949 - the date of the transfer of sovereignty - no longer mention could be made of "Dutch subjects", in practice gave rise to difficulties regarding the interpretation of this Agreement as to determining the nationality of persons with the status of non-Dutch subjects.

The Military/War Authority, too, laid down some stipulations concerning the Indonesian citizenship, *int. al.* regarding the acquisition of a certificate of evidence as to being an Indonesian citizen. The stipulations promulgated by said Military/War Authority concerning the position of foreign women married to an Indonesian citizen after December 27, 1949, came to this that these women were only "treated" as Indonesian

citizens in so far that they had been given a decree on this matter by the Minister of Justice.

Chapter 4 deals with the Act No. 62 of the year 1958 on the Indonesian citizenship itself. With this Act rights already obtained were respected in the sense, that the status of persons who since the proclamation of independence by Indonesia already had been Indonesian citizens was maintained. Furthermore, uncertainties with regard to the question whether or not a person possesses the Indonesian citizenship have come to an end; in this Act, namely, provisions have been made with the purpose to put an end to cases of doubt c.q. to confirm the citizenship of the persons meant here.

Moreover this chapter goes into some general aspects of Act No. 62 of the year 1958, such as the fact that in the first instance the "ius sanguinis" principle is taken as point of departure and that occurrence of statelessness and dual citizenship should be avoided. Linking up with this, however, it should be noted that the Act is not formulated accurately to such an extent that dual citizenship is entirely excluded. This namely is the case as to article 1 sub b., c. and d., article 2 and article 13, respectively referring to acquiring the Indonesian citizenship "iure sanguinis", through adoption and by way of following the father's c.q. the mother's status. The stipulations laid down in article 17 sub b. and j., however, function as "safeguard" to prevent the occurrence of dual citizenship! In these stipulations the provisions are made that not releasing another nationality a person possesses whilst the person concerned gets the opportunity to do so, and possessing a valid foreign passport in one's own name result in the loss of the Indonesian citizenship.

Since the Indonesian government takes the position, that dual citizenship should be avoided as much as possible, this led to the conclusion of the Agreement for the settlement of dual citizenship between the Republic of Indonesia and the People's Republic of China. In this Agreement stipulations were inserted in order to end dual citizenship by obliging the persons concerned to make a choice between the citizenship of the Republic of Indonesia and that of the People's Republic of China. In case of not having made a choice, sanctions were applied in the form of imposing one of both nationalities. In addition, said Agreement contained stipulations to avoid the occurrence of dual citizenship in the future. However, this Agreement - which came into force only after a long time - was terminated unilaterally by Indonesia in 1969. Since the People's Republic of China introduced a new nationality act in 1980 which includes non-recognition of dual citizenship for her citizens - a principle that, moreover, was laid down explicitly in the Memorandum of Understanding, drawn up on the occasion of the restoration of the diplomatic relations between Indonesia and the People's Republic of China - the problems around the dual citizenship of persons referred to above belong to the past now. However, difficulties may arise as to the position of citizens of the Republic of China, the present Taiwan.

Chapter 5 is dedicated to a contemplation on the different ways of acquiring the Indonesian citizenship, viz.: by virtue of "ius sanguinis" and "ius soli", through adoption, through (privileged, simplified or common) naturalization, by way of or as

a result of marriage, by way of following the status of respectively the father or the mother, and by making a statement as to that effect (option).

In case of acquiring the Indonesian citizenship by birth the "ius sanguinis" principle is put first, while the "ius soli" principle is only applied in order to avoid the occurrence of statelessness. Subject to specific conditions adoption functions as legal ground to acquire the Indonesian citizenship.

Acquiring the Indonesian citizenship through privileged naturalization is open to a child born out of wedlock whose mother is an Indonesian citizen and whose father, who is a foreigner, has acknowledged him and to a child born of a mixed marriage of a woman as meant here with a foreigner. To these children who have their fathers' status, the possibly is offered to acquire the Indonesian citizenship. A similar possibility is open to grandchildren of foreign immigrants; the requirements applying to these persons as to birth and residence - based on the "ius soli" principle - are heavier than those within the framework of common naturalization. As to both aforementioned cases the fact should be emphasized that here it concerns the acquisition of nationality by means of a request submitted for that purpose, which implies that the competent authority may or may not grant it!

As to acquiring the Indonesian citizenship by means of (common) naturalization, conditions have been fixed in order to be able to submit a request to that effect. When such a request is granted, the person concerned has to take an oath or pronounce a promise of allegiance to the Indonesian state c.q. has to declare to release all loyalty to a foreign power. By doing so the person concerned intimates that he does not only appreciate the newly acquired citizenship in juridical sense but also in sociological sense. Here, too, the fact should be stressed that acquiring the Indonesian citizenship through naturalization cannot be regarded as a right since here it concerns a favour and it depends as such on the competent authority whether the relevant request will be granted or refused. Since 1980 the decision on granting or refusing a request for naturalization rests with the President - formerly the Minister of Justice - and has thus been levelled up.

As to acquiring the Indonesian citizenship by way of or as a result of marriage it should be pointed out that in principle Indonesia still follows the "woman follows husband" rule, which means that the acquiring - or losing - of this citizenship by a man ipso iure also apply to his wife, unless as a result thereof she would obtain a dual citizenship or become stateless. This shows that the principle of preventing statelessness and dual citizenship is given precedence over the "woman follows husband" principle. However, the last mentioned principle does not hold in as far as mixed marriages are concerned. A foreign woman married to an Indonesian citizen does not automatically acquire her husband's citizenship; she has to opt for that purpose. The automatic acquisition of the Indonesian citizenship is in this case only possible if two conditions have been fulfilled, viz. the woman does not obtain a dual citizenship and her husband does not release his Indonesian citizenship. The fact that the man here is given the possibility to release his citizenship by means of "negative option" should be seen in the light of the line of

thought that only in this way the unity of nationality of husband and wife can be retained. But as a result of this the husband may not become stateless; it is only natural to presume that the man releases his citizenship in order to acquire the - foreign - nationality of his wife. Contrariwise, a woman who is an Indonesian citizen and marries a foreigner in principle retains her citizenship even though as a consequence of her marriage she would acquire a dual citizenship.

The Marriage Act of the year 1974, too, includes stipulations concerning the mixed marriage, by which in this Act is meant a marriage between persons who nationalities differ one from the other. For the purpose of comparison it may be brought forward that in the "Regeling op de Gemengde Huwelijken" (RGH = Regulation on Mixed Marriages) ex State Gazette 1898 a much wider concept of "mixed marriage" is taken as starting-point; according to the RGH of a mixed marriage can be spoken when the partners concerned differ as to population group, religion, place or region. Before the promulgation of the Marriage Act mixed marriages between persons who differ in nationality also fell under the RGH. In the case meant here the difference lies in the fact that the RGH departs from the "woman follows husband" principle whereas the Marriage Act follows Act No. 62 of the year 1958.

As to acquiring the Indonesian citizenship by a child because of following the status of respectively his father or mother, certain conditions have been fixed, among which may be mentioned that the relevant child should be resided in Indonesia and should de facto be in said country. It is, however, possible to deviate from this condition in case the child, as a consequence of the fact that the relevant parent has acquired the Indonesian citizenship, would become stateless. This implies that a child staying abroad who would lose his (foreign) nationality as a result of the fact that his father/mother acquires the Indonesian citizenship, in the case meant here, too, is granted the Indonesian citizenship.

In the event of acquiring the Indonesian citizenship by making a statement - option - it may be brought forward that this possibility is regulated in the Act only summarily. Besides this it occurs, that in some cases there is no question of option in the real sense, but that in fact it concerns here a simplified naturalization. It here concerns persons who as a result of residing abroad during a long period of time and not having expressed the wish to remain Indonesian citizen have lost said citizenship which, however, according to the Indonesian legislator is due to circumstances "outside their fault". On the basis of Act No. 3 of the year 1976, promulgated to supplement article 18 of Act No. 62 of the year 1958, the reason for said situation laid in the conflict going on at that time between the Netherlands and Indonesia concerning the question of Irian Jaya, for which reason the Diplomatic Representation of Indonesia in the Netherlands could not function in a proper way. A similar possibility has also been rendered to foreigners in the Indonesian armed forces who participated in Indonesia's struggle for freedom towards independence. Unlike the first case - which in fact concerns the regaining of the Indonesian citizenship - in the second case it concerns foreigners. If yet one likes to speak of option, than it has to be emphasized that it

concerns here cases of option in the metaphorical meaning of the word. In fact it concerns here acquisition of nationality through simplified naturalization.

Chapter 6 deals with the way of losing the Indonesian citizenship. In general, the Indonesian citizenship can get lost when a statement is made to release this citizenship with the purpose of acquiring another nationality or - likewise by making a statement to that effect - to lose again the Indonesian citizenship acquired in order to regain the original status. In the cases described here the loss of the citizenship in question is the result of a voluntary act done on purpose with a presupposed aim.

Besides, the loss of citizenship *ipso iure* also takes place in case a child shares in the loss of the Indonesian citizenship of the relevant parent and in case a woman automatically shares in the loss of her husband's Indonesian citizenship, whether or not these persons do want it.

Yet, Act No. 62 of the year 1958 also explicitly indicates the grounds which lead to the loss of the Indonesian citizenship. Among those may be mentioned the loss of the citizenship as a result of voluntarily acquiring another nationality. But in case the person concerned is still in Indonesia, then his Indonesian citizenship only gets lost when the Minister of Justice has declared it lost.

Not repudiating *c.q.* releasing another nationality, whereas the person concerned gets the opportunity to do so, is also a ground for losing the Indonesian citizenship. This has the aim to make an end at the status of persons, having a dual citizenship. It concerns here the ground for losing the Indonesian citizenship described in article 17 sub b., already mentioned before. Also acknowledgement and adoption of a child by a foreigner result in the loss of citizenship.

Another ground for losing the Indonesian citizenship lies in the declaration, upon request of the person involved, by the Minister of Justice that the citizenship is lost. Although in this case the person concerned is staying abroad, it is none the less a fact that he has to submit a request to lose the Indonesian citizenship. This implies that this does not take place *ipso iure*.

There are some acts, too, which result in the loss of the Indonesian citizenship, such as without previous consent of the Minister of Justice entering foreign military or state service or the service of an international organization of which Indonesia is not a member. Other grounds for losing the Indonesian citizenship are the sharing in the election for an affair of constitutional law for the benefit of a foreign country without being obliged to do so, the taking of an oath or the pronouncing of a promise of allegiance to a foreign power, and the possession of a valid foreign passport in one's own name. The lastmentioned ground - inserted in article 17 sub j. - at the same time aims at making an end to the possible occurrence of the status of persons, having a dual citizenship. Likewise, a protracted residence abroad without having expressed the wish to retain the Indonesian citizenship will lead to the loss of the Indonesian citizenship.

In Chapter 7 the possibility of obtaining a certificate of evidence concerning the Indonesian citizenship (the Indonesian abbreviation is SBKRI) is entered into. At first, the stipulations concerned could be called stringent, because the persons involved could not apply to the Court on their own initiative, but for that purpose had to submit a declaration of urgency from an authority, who was in doubt as to the status of the relevant persons. With the issuance of Presidential Instruction no. 2 of the year 1980 followed up by a Joint Decree of the Minister of Justice and the Minister of Home Affairs this situation was altered. Conditions were fixed, from which could be derived that mainly Indonesian citizens of Chinese origin were involved here. Needless to say that the possession of a SBKRI is a matter of great importance to Indonesian citizens of foreign origin, who have acquired this status in another way than through (privileged, simplified or common) naturalization or option, and therefore cannot produce any certificate as to their being an Indonesian citizen. This should be seen in view of the various obligations imposed upon foreigners, such as the obligatory possession of a work permit or a business licence, the registration duty, the payment of foreign tax and the like. However, the Government shows proper flexibility taking account of the fact that here Indonesian citizens are involved who have had this status already during a long time.

In Chapter 8 first of all some general conclusions are drawn from the matters dealt with. Within that framework once again reference is made to the right to a nationality as a human right. Furthermore the influence of the regulations dating back to the Netherlands Indies era on the present Indonesian nationality law is referred to. With the promulgation of Act No. 62 of the year 1958 was attempted to drop the system used in the colonial era. Another subject concerns the fact that since the proclamation of her independence, Indonesia has been marked by changes of territory which raised questions in the field of nationality law, such as those in connection with the Assignment Agreement concluded on the occasion of the formal transfer of sovereignty by the Netherlands to Indonesia in 1949, the transfer of Irian Jaya to Indonesia in 1963, and the becoming a province of Indonesia of East Timor in 1969. Particular attention is given to some important matters regulated in Act No. 62 of the year 1958, such as the "ius sanguinis" principle against the "ius soli" principle, statelessness and dual citizenship, and the position of the married woman.

The conclusion may be drawn that as of the promulgation of the aforementioned Act there exists now an overall regulation as to the Indonesian citizenship, which may be considered an improvement compared with the former regulations characterized by legal diversity, a number of which may be typified as less perfect. This does not alter the fact, however, that in the systematics from which Act No. 62 of 1958 departs in certain respects there is still room for improvement. In the first place this is true for the way of acquiring the Indonesian citizenship, which in the Act is defined as "acquiring by being granted a request", whereas, in fact, it concerns the submission of a request as a part of the procedure of privileged naturalization. Furthermore, difference should be made at the one hand between the submission of a request to acquire the Indonesian citizenship by way of (common, privileged or simplified) naturalization which depending on the Government policy can be granted or refused, and on the other hand the

making of a statement of option. In Act No. 62 of the year 1958 this distinction is not always made clear. The stipulation laid down in article 10 section 2 of the Act, too, does not at all coincide with the legislator's policy that in principle the man's status determines the nationality of the marriage couple. This article contains the provision that the loss of the Indonesian citizenship by a woman *ipso iure* applies to her husband, unless the latter as a result of that become stateless.

Besides the general remarks made before, Act No. 62 of the year 1958 gives in several cases reason to suggestions to alter details. These suggestions are as follows:

- the insertion of a limitation of time in order to guarantee that children who have acquired the Indonesian citizenship on the basis of the "ius soli" principle so as to avoid statelessness, can no longer be deprived of this citizenship after the period of time fixed for that purpose;
- the formulation of such stipulations which leave the possibility open to the occurrence of dual citizenship in such a way as to exclude this possibility, which the exception of those cases in which the occurrence of dual citizenship may be justified;
- the insertion of a stipulation that a child does not only follows his mother's citizenship in case the citizenship of the father is unknown but also in case the father can not transfer his citizenship to the child and that child is born outside Indonesia;
- lay down in explicit wording that voluntary acquisition of another nationality and the person concerned stays abroad *ipso iure* results in the loss of the Indonesian citizens;
- taking into consideration the latter suggestion, the declaring lost of the Indonesian citizenship by the Minister of Justice to a request to that effect by the person concerned who stays abroad, would only be significant if said person would have to prove the loss of his citizenship by evidence. If the relevant article 17 sub e has to be interpreted in such a way, then this should clearly appear from the formulation thereof;
- the insertion of a stipulation that also the legitimation of a child by a foreigner results in the loss of the Indonesian citizenship;
- The alteration carried out by Circular Letter of the "Mahkamah Agung" of the year 1983 within the framework of possibilities of adoption concerning the relative competence of the "Pengadilan Negeri" - in which case now the habitual residence of the child to be adopted is taken as basis - should take place by act.

As to the status of a married woman I am of the opinion that a marriage should not, in whatever way, influence her nationality. In support of this it may be pointed out that the "woman follows husband" principle is not carried out consistently in Act No. 62 of the year 1958. Moreover Indonesia ratified the Convention on the Elimination of all forms of Discrimination against Women. Therefore, there is every reason to replace the "woman follows husband" principle by the principle of equal rights. If as a result of the application of the latter principle the possibilities would increase that children born of mixed marriages would get the status of having a dual citizenship, then in the Act

provisions should be made which would put the equality of man and woman as to the nationality of their legal children into shape. This can be done by combining the "ius sanguinis" principle and the "ius soli" principle in such a way that the number of persons with a dual citizenship would be reduced.

In conclusion, a number of suggestions are made to take legislative measures outside the scope of the nationality legislation. These suggestions concern the promulgation of a regulation on the adoption of children, of a national regulation on the Registry Office and the alteration of Act No. 7 of the year 1989 on the Religious Judicature, to such an extent that also a possible difference in nationality of persons who do have the same religion is taken into due account.

The Act No. 62 of the year 1958 may be seen as a kind of basic act, because knowledge of the Indonesian nationality law is indispensable if one intends to have a better understanding of other acts which deal with Indonesian citizens and foreigners. This Act, namely, departs from the principle that everyone who does not possess the Indonesian citizenship is a foreigner.

Alasan untuk memilih hukum kebangsaan Indonesia sebagai pokok disertasi ini adalah bahwa suatu monografi tentang soal tersebut tidak terdapat di Negeri Belanda namun adanya ikatan antara Indonesia dan Negeri Belanda yang sudah berlangsung begitu lama sekalipun. Pengaruh ikatan yang sudah berlangsung lama itu tampak di berbagai-bagai bidang masyarakat, juga di bidang hukum (kebangsaan). Tujuan saya ialah hendak menyelidiki bagaimana hukum kebangsaan Indonesia berkembang sejak jaman kolonial hingga kini, lagipula untuk menaruh perhatian luas pada hukum kebangsaan Indonesia yang berlaku sekarang ini, sebagaimana ternyata dari Bab 1.

Dalam Bab 2 tinjauan ini mula-mula diadakan beberapa perkataan umum. Satu dan lain dimulai dengan membentangkan pelbagai pengertian tentang faham "kebangsaan". Selanjutnya diselidiki apa yang menjadi pokok fungsi kebangsaan. Yang menarik perhatian ialah bagaimana faham "kebangsaan" itu harus ditafsirkan. Dalam pada itu maka yang diambil sebagai titik tolak ialah pasal 15 Pernyataan Universal Hak-Hak Manusia yang diproklamir pada tanggal 10 Desember 1948 oleh Rapat Umum Perserikatan Bangsa-Bangsa. Pasal tersebut berarti bahwa setiap orang berhak atas suatu kebangsaan dan tak seorang pun boleh dicabut kebangsaannya dengan sewenang-wenang, sedangkan tak seorang pun boleh ditiadakan haknya akan mengubah kebangsaannya. Hak atas kebangsaan itu pun secara ekplisit pula disebut dalam berbagai-bagai perjanjian. Walaupun pendapat-pendapat mengenai pengertian "kebangsaan" berbeda-beda dalam kepustakaan, namun saya berpendapat bahwa di sini pun yang dimaksud ialah suatu hak manusia. Maka itu saya tidak sependapat dengan pendirian yang dikemukakan oleh beberapa pengarang dalam kepustakaan ialah seolah-olah hak atas suatu kebangsaan itu adalah suatu hak manusia yang meragukan dan hanya bersifat suatu pengertian kaitan ("koppelbegrip") secara teknis belaka yang nilainya baru timbul karena akibat-akibat hukum yang dikaitkan padanya oleh sistem hukum nasional ataupun internasional. Jalan pikiran sedemikian itu kiranya berarti bahwa untuk seseorang tidak sekali-kali terdapat suatu hak ataupun suatu kewajiban yang dapat dipandang intrinsik pada pengertian "kebangsaan". Andaikata memang demikian adanya maka orang pun tidak perlu menghiraukan punya tidaknya suatu kebangsaan. Sebaliknya saya berpangkal pada suatu pengertian kebangsaan dengan mana secara nyata terjalin suatu paket hak dan kewajiban. Pendirian tersebut terakhir itu dianut pula oleh pengarang-pengarang lain. Yang dimaksud di sini ialah hak-hak fundamental, yaitu hak seseorang yang berkebangsaan sesuatu negara untuk masuk negara itu dan tidak dikeluarkan dari negara tersebut, hak atas perlindungan diplomatik oleh negara itu dan hak-hak politik. Dilihat dari sudut ini, di sini kebangsaan sebagai pengertian menurut isinya itulah yang menjadi pokok. Sepanjang mengenai hak-hak lain yang bukan fundamental, maka kebangsaan berfungsi sebagai titik pertalian, sebagai pengertian kaitan; yang dimaksud di sini ialah hak-hak - dan kewajiban-kewajiban - yang dapat berbedaan di masing-masing negara. Maka yang dimaksud ialah sembarang hak-hak dan kewajiban-kewajiban yang dapat dikaitkan pada kebangsaan dan yang dapat dicabut dari seorang. Akan tetapi apabila hak atas kebangsaan sebagai hak manusia itu yang diambil sebagai titik tolak, maka kebangsaan sebagai

pengertian menurut isinya itulah yang memegang peranan penting. Dalam hal ini kebangsaan tidaklah dapat dicirikan sebagai pengertian kaitan semata-mata.

Selanjutnya dibicarakan pertanyaan apakah bertalian dengan otonomi nasional negara-negara untuk menetapkan ketentuan-ketentuan untuk mengatur kebangsaan warga mereka dapat terjadi pembatasan menurut hukum antarbangsa. Pada akhirnya penting pula untuk menyelidiki secara umum konsekuensi-konsekuensi menurut hukum kebangsaan yang dapat timbul sebagai akibat peralihan wilajah; mengingat sejarah Indonesia hal tersebut sangat relevan.

Isi kebangsaan tidak nampak dari sesuatu undang-undang kebangsaan; untuk itu perlu diperiksa berbagai undang-undang lain. Ini pun berlaku pula bagi isi kewarganegaraan Indonesia; dalam hal ini harus diperiksa ketentuan-ketentuan dalam Undang-undang Dasar 1945 dan undang-undang lain-lainnya. Di samping hak-hak fundamental yang erat bersangkutan dengan kewarganegaraan Indonesia itu terdapat pula hak-hak - dan kewajiban-kewajiban - lain dimana kewarganegaraan tersebut berfungsi sebagai titik pertalian.

Dalam Bab 3 diperbincangkan segala sesuatu yang mendahului diundangkannya Undang-undang No. 62 tahun 1958 tentang Kewarganegaraan Republik Indonesia. Dalam pada itu mula-mula dibahas hal-hal yang mendahului pengundangan dua undang-undang penting dari jaman kolonial, yakni "Wet van 1892 op het Nederlander- en Ingezetenschap" (Undang-undang tahun 1892 tentang Kebangsaan dan Kependudukan Belanda) dan "Wet van 1910 op het Nederlandsch Onderdaanschap van niet-Nederlanders" (Undang-undang tahun 1910 tentang Kekaulanegaraan Belanda orang-orang bukan-Belanda). Sebelum pengundangan Undang-undang tahun 1892 terdapat aturan ganda mengenai hukum kebangsaan, yakni ketentuan-ketentuan titel kedua Buku I Kitab Undang-undang Hukum Perdata tahun 1838 (pasal 5 sampai dengan 12) yang berlaku terhadap setiap orang. Di samping itu terdapat Undang-undang tahun 1850 yang mengatur kebangsaan Belanda politik, tapi yang lingkungan berlakunya terbatas pada "het Rijk in Europa" (Negara di Eropa) dan dengan demikian dapat dianggap diskriminatif. Orang Indonesia pribumi dan orang yang dipersamakan dengan mereka memang berstatus "Nederlander" (orang Belanda), tetapi hanya untuk tujuan-tujuan berkenaan dengan hukum perdata; orang-orang tersebut tidak mempunyai hak-hak politik, yang biasanya bersangkut-paut dengan memiliki suatu kebangsaan. Dengan pengundangan Undang-undang tahun 1892 bukan saja berakhirilah keadaan adanya aturan ganda mengenai kebangsaan Belanda, melainkan sebagai akibat diundangkannya Undang-undang tersebut golongan Indonesia pribumi dan orang yang dipersamakan dengan mereka dirampas "kebangsaan Belanda" mereka dan akibatnya adalah bahwa sebenarnya terjadi satu vakum sepanjang mengenai status orang-orang tersebut. Dengan tujuan untuk mengisi vakum tersebut diundangkanlah Undang-undang tahun 1910. Akan tetapi pengundangan Undang-undang tersebut belum juga berakibat dipulihkannya kebangsaan Belanda orang tersebut; mereka terpaksa memuaskan diri dengan status kualitas rendahan sebagai "Nederlands onderdaan niet-Nederlander" (kaulanegara Belanda bukan Belanda). Undang-undang ini pun tidak terlepas dari ciri-ciri diskriminasi; dengan demikian orang Indonesia pribumi dan orang yang dipersamakan dengan mereka tidak

memperoleh hak-hak politik di negara induk. Yang dimaksud disini ialah suatu "kebangsaan" yang dibebankan dan tak dapat ditolak. Akibatnya ialah bahwa berdasarkan prinsip "ius soli" yang merupakan titik tolak Undang-undang ini, maka bukan orang Indonesia pribumi saja yang menjadi kaulanegara Belanda, melainkan juga orang-orang yang sudah mempunyai sesuatu kebangsaan, yaitu orang Cina, sehingga dengan demikian mereka itu menjadi orang berdwikewarganegaraan.

Demi untuk dapat memahami perkembangan yang akhirnya menghasilkan pengundangan Undang-undang tahun 1910, perlu ditunjuk pada pembagian menurut hukum para penduduk Indonesia dalam golongan: Eropa, Indonesia pribumi dan "Vreemde Oosterlingen" (orang Timur Asing) ex pasal 163 IS (Indische Staatsregeling = Peraturan Tatanegara Hindia Belanda). Pembagian tersebut perlu mengingat kompleksitas dan heterogenitas yang merupakan ciri para penduduk Indonesia sebagai akibat dari adanya berbagai-bagai suku bangsa yang hidup berdampingan, tetapi juga sebagai akibat dari adanya imigrasi orang-orang Eropa seperti orang Belanda, orang Jerman, orang Perancis dsb. dan orang-orang Asia - yang disebut dengan istilah "Vreemde Oosterlingen" itu - termasuk antara lain orang Cina dan orang Arab. Pembagian itu terjadi untuk dapat menetapkan hukum yang berlaku terhadap masing-masing golongan tersebut. Selanjutnya Pemerintah kolonial berusaha memperluas lingkungan berlakunya hukum Eropa dengan mengadakan lembaga-lembaga seperti misalnya pernyataan berlakunya hukum yang berlaku terhadap orang Eropa menjadi berlaku pula terhadap orang lain daripada orang Eropa itu, penundukan secara sukarela pada hukum yang berlaku terhadap orang Eropa dan lembaga penyamaan dengan orang Eropa. Di samping itu pun masih terdapat lembaga peleburan ke dalam masyarakat penduduk pribumi dan lembaga perkawinan campuran ex Lembara Negara tahun 1898. Dengan lembaga-lembaga tersebut terachir tersangkutlah akibat-akibat hukum kebangsaan.

Indonesia pun tersangkut pada Perang Dunia Kedua, diikuti oleh pendudukan Jepang selama tahun 1942-1945. Beberapa hari sesudah kapitulasi Jepang, maka Republik Indonesia diproklamasikan pada tanggal 17 Agustus 1945. Dalam hubungan ini perlu disebut pengundangan Undang-undang No. 3 tahun 1946 tentang Warga Negara dan Penduduk Negara Indonesia, sebagaimana kemudian diubah dan ditambah. Undang-undang ini merupakan undang-undang kebangsaan Indonesia yang pertama, yang diundangkan oleh Pemerintah Republik yang lalu, yang dapat disebut Pemerintah-Yogya. Akan tetapi Undang-undang tersebut hanya berlaku selama waktu pendek dan secara terbatas saja. Pentingnya Undang-undang tersebut antara lain terletak dalam kenyataan bahwa warga yang berkebangsaan Republik itu dibawa ke dalam lingkungan berlakunya Persetujuan perihal Pembagian Warganegara. Lagipula Undang-undang tersebut kelak kemudian digunakan untuk menetapkan kebangsaan para penduduk Irian Jaya setelah daerah tersebut diserahkan kepada Republik Indonesia. Berhubung dengan penyerahan kedaulatan secara formil oleh Negeri Belanda kepada Indonesia maka dalam rangka persetujuan-persetujuan yang diadakan pada Konperensi Meja Bundar diadakan Persetujuan perihal Pembagian Warganegara - Persetujuan Pembagian - yang telah disebut tadi. Persetujuan Pembagian tersebut banyak sekali pentingnya oleh karena pada satu pihak Persetujuan tersebut menjalin pada peraturan-peraturan hukum yang berlaku sebelumnya, antara lain pada pembagian para penduduk ex pasal 163 IS dan Undang-

undang tahun 1892 dan 1910, sedangkan pada pihak lain Persetujuan itu merupakan titik tolak untuk undang-undang kebangsaan yang sekarang ini, yaitu Undang-undang no. 62 tahun 1958 tentang Kewarganegaraan Indonesia. Undang-undang tahun 1910 pun berdasarkan pembagian yang dimaksud itu, yaitu membedakan antara golongan Belanda, golongan kaulanegara Belanda bukan-Belanda pribumi - ialah orang Indonesia pribumi - dan golongan kaulanegara Belanda bukan-Belanda asing, yakni orang Timur Asing dan orang Eropah lain daripada orang Belanda. Dipandang secara umum maka sistematik Persetujuan Pembagian mengandung arti bahwa orang Belanda tetap berkebangsaan Belanda, tetapi berhak memilih kewarganegaraan Indonesia. Sebaliknya kaulanegara Belanda bukan-Belanda asing secara otomatis memperoleh kewarganegaraan Indonesia dengan berhak menolaknya. Persetujuan Pembagian hanya bermaksud akan mengadakan peraturan untuk kaulanegara Belanda belaka. Kenyataan bahwa sesudah tanggal 27 Desember 1949 - ialah tanggal penyerahan kedaulatan - tidak terdapat kaulanegara Belanda lagi, dalam penetapan kebangsaan orang yang berstatus bukan kaulanegara Belanda dalam praktek menimbulkan kesukaran-kesukaran interpretasi.

Oleh Penguasa Militer/Perang pun ditetapkan pula beberapa ketentuan mengenai kewarganegaraan Indonesia, yang antara lain berhubungan dengan diperolehnya suatu surat bukti kewarganegaraan Indonesia. Ketentuan-ketentuan yang diadakan oleh Penguasa Militer/Perang tersebut mengenai kedudukan wanita asing yang sesudah tanggal 27 Desember 1949 kawin dengan warganegara Indonesia mengandung arti bahwa wanita tersebut hanya "diperlakukan" sebagai warganegara Indonesia, sepanjang mereka diberi surat keputusan Menteri Kehakiman mengenai hal tersebut.

Dalam Bab 4 maka yang menjadi pokok pembicaraan ialah Undang-undang No. 62 tahun 1958 tentang Kewarganegaraan Indonesia itu sendiri. Dengan Undang-undang ini hak-hak yang telah diperoleh lebih dahulu dihormati, dengan pengertian bahwa orang yang telah berstatus warganegara Indonesia semenjak proklamasi kemerdekaan Indonesia, status itu tetap dipertahankan. Selain itu pun berakhirilah pula segala ketidakentuan mengenai punya tidaknya kewarganegaraan Indonesia, oleh karena dalam Undang-undang ini diadakan beberapa ketentuan agar ditiadakan hal-hal yang meragukan c.q. dari orang yang dimaksud di sini ditegaskan kewarganegaraannya.

Selanjutnya dibahas beberapa segi umum dari Undang-undang No. 62 tahun 1958, antara lain bahwa dalam instansi pertama prinsip "ius sanguinis" diambil sebagai titik tolak dan selanjutnya dicegah terjadinya keadaan orang tak berkewarganegaraan atau berdwikewarganegaraan. Akan tetapi perlu diperhatikan, bahwa Undang-undang tersebut perumusannya tidaklah disusun sedemikian telitinya sehingga terjadinya dwikewarganegaraan terkecuali sama sekali. Hal tersebut terjadi sepanjang mengenai pasal 1 sub b., c. dan d., pasal 2 dan pasal 13, masing-masing mengenai diperolehnya kewarganegaraan Indonesia "iure sanguinis", karena pengangkatan dan karena mengikuti status ayah c.q. ibu. Akan tetapi, ketentuan-ketentuan yang terdapat dalam pasal 17 sub b. dan sub j. berfungsi sebagai "pencegahan" untuk mencegah timbulnya dwikewarganegaraan! Dalam pasal-pasal tersebut ditentukan, bahwa apabila orang yang berkewarganegaraan lain tidak melepaskan kewarganegaraan tersebut sedangkan ia mendapat kesempatan

untuk berbuat demikian, dan apabila orang memiliki paspor asing yang masih berlaku atas namanya, maka hilanglah kewarganegaraan Indonesia.

Karena Pemerintah Indonesia berpendirian bahwa terjadinya dwikewarganegaraan harus dicegah sebanyak mungkin maka antara Republik Indonesia dan Republik Rakyat Cina diadakan Persetujuan untuk menyelesaikan soal dwikewarganegaraan. Dalam Persetujuan tersebut diadakan ketentuan-ketentuan untuk mengakhiri adanya dwikewarganegaraan dengan cara mewajibkan orang yang bersangkutan memilih antara kewarganegaraan Republik Indonesia dan kewarganegaraan Republik Rakyat Cina. Bila orang-orang yang bersangkutan tidak melakukan pilihan maka diadakan sanksi dalam bentuk dibebankannya salah satu dari kewarganegaraan-kewarganegaraan itu kepada orang tersebut. Selain itu dalam Persetujuan tersebut diadakan ketentuan-ketentuan untuk mencegah timbulnya dwikewarganegaraan dalam masa yang akan datang. Akan tetapi Persetujuan tersebut - yang mulai berlakunya memakan masa yang agak panjang - dalam tahun 1969 oleh Indonesia secara unilateral dinyatakan tidak berlaku lagi. Sementara itu dalam tahun 1980 Republik Rakyat Cina mengundang suatu undang-undang kebangsaan baru yang tidak lagi mengakui dwikewarganegaraan untuk warganya. Prinsip itu pun diletakkan pula dengan jelasnya dalam "Memorandum of Understanding" yang dibuat pada kesempatan pemulihan kembali hubungan diplomatik antara Republik Indonesia dan Republik Rakyat Cina. Dengan demikian maka segala masalah sekitar dwikewarganegaraan kini sudahlah lampau. Akan tetapi mungkin timbul kesukaran sepanjang mengenai status warga Republik Cina, yang kini disebut Taiwan.

Bab 5 membahas bermacam-macam cara akan memperoleh kewarganegaraan Indonesia, ialah berdasarkan asas "ius sanguinis" dan asas "ius soli", karena pengangkatan, karena pewarganegaraan (teristimewa, yang dipermudah atau biasa), karena atau sebagai akibat dari perkawinan, karena turut ayah/ibunya dan karena pernyataan (opsi).

Dalam hal kewarganegaraan diperoleh karena kelahiran maka yang didahulukan ialah asas "ius sanguinis", sedangkan asas "ius soli" baru diterapkan demi untuk menghindarkan terjadinya tanpa kewarganegaraan. Dengan syarat-syarat tertentu pengangkatan merupakan dasar hukum untuk memperoleh kewarganegaraan Indonesia.

Diperolehnya kewarganegaraan Indonesia karena pewarganegaraan teristimewa ("geprivilegieerde") terbuka bagi anak yang lahir di luar perkawinan seorang ibu yang berstatus warganegara Indonesia dan yang diakui oleh ayahnya yang berstatus asing dan bagi anak yang lahir dari perkawinan campuran antara seorang sebagaimana dimaksud diatas dan seorang asing. Anak-anak tersebut itu yang ikut status ayahnya diberi kesempatan untuk memperoleh kewarganegaraan Indonesia. Kesempatan yang sama terbuka bagi cucu imigran asing; syarat-syarat kelahiran dan tempat kediaman berdasarkan "ius soli" dapat dianggap lebih berat daripada syarat-syarat yang diadakan dalam rangka pewarganegaraan biasa. Perlu ditekankan bahwa dalam kedua hal tersebut harus diajukan suatu permohonan untuk memperoleh kewarganegaraan Indonesia; ini berarti bahwa petugas yang berwenang dapat mengabulkan permohonan itu atau tidak!

Sepanjang mengenai diperolehnya kewarganegaraan Indonesia karena pewarganegaraan biasa ditetapkan syarat-syarat untuk dapat mengajukan permohonan untuk tujuan tersebut. Jika permohonan sebagaimana dimaksud di sini dikabulkan, maka orang yang bersangkutan harus mengucapkan sumpah atau janji setia kepada Negara Indonesia serta menyatakan melepaskan seluruhnya segala kesetiaan kepada kekuasaan asing. Dengan demikian maka orang yang bersangkutan memberitahukan menghargai kewarganegaraan yang baru diperoleh itu bukan saja dalam arti yuridis melainkan pun dalam arti sosiologis pula. Di sini pun perlu ditekankan bahwa diperolehnya kewarganegaraan Indonesia melalui pewarganegaraan tidaklah dapat dipandang sebagai sesuatu hak tetapi merupakan suatu anugerah, jadi bergantunglah pada pihak yang berwenang apakah permohonan yang bersangkutan dikabulkan atau tidak. Sejak tahun 1980 diambilnya keputusan atas dikabulkan tidaknya permohonan pewarganegaraan berada pada Presiden - dahulu Menteri Kehakiman - jadi dengan demikian kini terletak pada tingkatan lebih tinggi.

Sepanjang mengenai diperolehnya kewarganegaraan Indonesia karena atau sebagai akibat perkawinan dapat diperhatikan bahwa Indonesia pada prinsipnya masih menganut asas "isteri ikut suami", artinya bahwa diperolehnya - atau pun hilangnya - kewarganegaraan tersebut oleh si suami karena hukum turut berlaku terhadap si isteri, kecuali jika si isteri itu oleh karenanya akan menjadi tidak berkewarganegaraan atau berdwikewarganegaraan. Maka nyatalah bahwa asas menghindarkan timbulnya status tidak berkewarganegaraan dan status berdwikewarganegaraan diutamakan daripada asas "isteri ikut suami". Akan tetapi asas tersebut terakhir tidak berlaku terhadap perkawinan campuran. Seorang wanita asing yang kawin dengan seorang warganegara Indonesia tidak secara otomatis memperoleh kewarganegaraan suaminya; wanita tersebut harus menyatakan memilih kewarganegaraan Indonesia. Memperoleh kewarganegaraan Indonesia secara otomatis dalam hal tersebut hanya mungkin bila dua syarat terpenuhi, yakni si isteri itu tidak menjadi berdwikewarganegaraan dan suaminya tidak melepaskan kewarganegaraan Indonesianya. Bahwa dalam hal ini kepada si suami diberi kesempatan untuk melepaskan kewarganegaraannya melalui "opsi negatif" ("negatieve optie") berdasarkan jalan pikiran bahwa kiranya hanya dengan cara demikianlah maka kesatuan kebangsaan suami dan isteri tetap dipertahankan. Akan tetapi dengan cara tersebut si suami tidak boleh menjadi tidak berkewarganegaraan. Sudah barang tentu dapat masuk akal bahwa si suami itu melepaskan kewarganegaraannya dengan maksud hendak memperoleh kewarganegaraan (asing) isterinya. Sebaliknya seorang wanita yang berkewarganegaraan Indonesia pada prinsipnya tetap berkewarganegaraan Indonesia apabila ia kawin dengan seorang asing, sekalipun sebagai akibat perkawinannya ia menjadi berdwikewarganegaraan.

Undang-Undang Perkawinan tahun 1974 pun bermuat ketentuan-ketentuan tentang perkawinan campuran; dalam Undang-undang ini dengan "perkawinan campuran" dimaksud perkawinan antara orang yang kebangsaannya berbedaan. Dalam RGH ("Regeling op de Gemengde Huwelijken" = Peraturan Perkawinan Campuran) ex Lembaran Negara tahun 1898 pengertian "perkawinan campuran" itu dipandang jauh lebih luas; atas dasar RGH itu maka sesuatu perkawinan dapat disebut "perkawinan campuran" berdasarkan perbedaan golongan penduduk, agama, tempat dan regio kedua teman hidup. Sebelum Undang-undang Perkawinan diundangkan, perkawinan campuran

dalam arti perbedaan kebangsaan juga termasuk RGH itu. Dalam hal yang dimaksud di sini perbedaannya terletak dalam hal bahwa RGH berpangkal dari asas "isteri turut suami", sedangkan Undang-undang Perkawinan mengikuti Undang-undang No. 62 tahun 1958.

Sepanjang mengenai diperolehnya kewarganegaraan Indonesia karena ikut status ayah atau ibu oleh seorang anak maka ditetapkan syarat-syarat tertentu, ialah antara lain bahwa anak itu harus bertempat tinggal di Indonesia dan harus de facto berada di Indonesia pula. Akan tetapi, ada kemungkinan untuk menyimpang dari syarat ini, ialah jika si anak itu menjadi tidak berkewarganegaraan sebagai akibat orang-tuanya memperoleh kewarganegaraan Indonesia. Ini berarti bahwa seorang anak yang berada di luar negeri dan akan kehilangan kewarganegaraannya (yang asing) akibat ayahnya/ibunya memperoleh kewarganegaraan Indonesia, maka dalam hal itu anak tersebut diberikan status kewarganegaraan Indonesia pula.

Sepanjang mengenai diperolehnya kewarganegaraan Indonesia dengan menyatakan keterangan - melalui opsi - dapat dikatakan bahwa kemungkinan ini dalam Undang-undang No. 62 tahun 1958 hanya diatur secara sumir saja. Di samping itu dapat terjadi bahwa dalam beberapa hal tidak dapat dibicara dari opsi dalam arti murni karena yang dimaksud sebenarnya ialah pewarganegaraan yang dipermudah. Yang dimaksud di sini ialah orang-orang yang kehilangan kewarganegaraan Indonesiannya oleh sebab mereka lama tinggal di luar negeri dan tidak memberitahukan keinginan hendak mempertahankan kewarganegaraan Indonesia sedangkan hal tersebut menurut pembuat undang-undang Indonesia terjadi di luar kesalahan orang-orang yang bersangkutan itu. Menurut Undang-undang No. 3 tahun 1976 yang diundangkan dengan tujuan menambah pasal 18 Undang-undang No. 62 tahun 1958, keadaan tersebut disebabkan oleh sengketa antara Indonesia dan Negeri Belanda mengenai soal Irian Jaya pada masa lampau yang mengakibatkan bahwa Perwakilan Diplomatik Indonesia dalam Negeri Belanda tidak dapat menjalankan tugasnya secara optimal. Kesempatan yang sedemikian itu diadakan pula terhadap orang asing dalam Angkatan Bersenjata Indonesia yang turut berjuang untuk kemerdekaan Indonesia. Lain daripada dalam hal yang disebut pertama - yang sebenarnya mengenai memperoleh kembali kewarganegaraan Indonesia - maka hal yang disebut terakhir mengenai orang asing. Bila istilah "opsi" masih hendak dipertahankan juga, maka harus ditekankan bahwa yang dimaksud di sini ialah opsi yang bukan menurut arti yang sebenarnya. Maksud yang sebenarnya ialah memperoleh kebangsaan karena pewarganegaraan yang dipermudah.

Bab 6 membahas cara hilangnya kewarganegaraan Indonesia. Pada umumnya kewarganegaraan Indonesia dapat hilang dalam hal orang menyatakan keterangan untuk melepaskan kewarganegaraan tersebut dengan tujuan akan memperoleh kewarganegaraan lain atau pun - demikian pula dengan cara menyatakan keterangan untuk tujuan itu - untuk melepaskan lagi kewarganegaraan Indonesia yang diperoleh dengan maksud untuk memperoleh kembali status semula. Dalam hal-hal tersebut hilangnya kewarganegaraan itu terjadi secara sukarela karena perbuatan yang diadakan sengaja dengan tujuan yang dipertimbangkan terlebih dahulu.

Di samping itu hilangnya kewarganegaraan dapat juga terjadi dalam hal seorang anak karena hukum turut serta dalam hilangnya kewarganegaraan orang tuanya dan dalam hal seorang isteri karena hukum turut serta dalam hilangnya kewarganegaraan suaminya terlepas dari kehendak orang-orang yang bersangkutan itu.

Akan tetapi, Undang-undang No. 62 tahun 1958 dengan tegas menunjukan pula dasar-dasar hukum yang mengakibatkan hilangnya kewarganegaraan. Diantaranya dapat disebut hilangnya kewarganegaraan sebagai akibat diperolehnya kebangsaan lain atas kehendak sendiri. Akan tetapi bila orang yang bersangkutan masih berada di Indonesia, maka kewarganegaraannya baru hilang bila Menteri Kehakiman menyatakan kewarganegaraan itu hilang.

Pun tidak ditolaknya c.q. tidak dilepaskannya sesuatu kebangsaan lain, sedangkan orang yang bersangkutan mendapat kesempatan untuk itu, merupakan dasar untuk hilangnya kewarganegaraan Indonesia, hal mana bertujuan hendak mengakhiri status berdwikewarganegaraan orang yang bersangkutan. Yang dimaksud di sini ialah dasar untuk hilangnya kewarganegaraan Indonesia sebagaimana dimuat dalam pasal 17 sub b. yang telah disebut tersebut di atas. Pengakuan dan pengangkatan seorang anak oleh orang asing pun mengakibatkan hilangnya kewarganegaraan.

Dasar lain untuk hilangnya kewarganegaraan Indonesia terdapat dalam hal oleh Menteri Kehakiman kewarganegaraan itu dinyatakan hilang atas permintaan orang yang bersangkutan. Walaupun dalam hal yang dikemukakan di sini orang yang bersangkutan berada di luar negeri, namun ia pun harus mengajukan juga permohonan untuk kehilangan kewarganegaraan Indonesia, sehingga hal tersebut tidak terjadi karena hukum.

Perbuatan-perbuatan tertentu, seperti misalnya tanpa izin Menteri Kehakiman masuk dinas tentara asing atau memangku jabatan dalam dinas negara asing atau dinas suatu organisasi antar-negara yang tidak dimasuki oleh Republik Indonesia sebagai anggota mengakibatkan hilangnya kewarganegaraan Indonesia. Dasar-dasar hukum lain untuk kehilangan kewarganegaraan Indonesia ialah: dengan tidak diwajibkan turut serta dalam pemilihan sesuatu yang bersifat ketatanegaraan untuk sesuatu negara asing; mengangkat sumpah atau menyatakan janji setia kepada negara asing dan mempunyai paspor dari negara asing atas namanya yang masih berlaku. Dasar hukum yang tersebut terakhir - yang dimuat dalam pasal 17 sub j. - juga bertujuan hendak mengakhiri status berdwikewarganegaraan orang yang mungkin berstatus demikian. Pun dalam hal seorang lama sekali bertempat tinggal di luar negeri tanpa menyatakan keinginan hendak mempertahankan kewarganegaraan Indonesia, maka akibatnya kewarganegaraan Indonesia hilang juga.

Dalam Bab 7 dibentangkan kemungkinan untuk memperoleh suatu Surat Bukti Kewarganegaraan Republik Indonesia (SBKRI). Mula-mula ketentuan-ketentuan yang bersangkutan dapat disebut ketat, karena orang yang berkepentingan tidak dapat menghadap Peradilan atas inisiatif sendiri, melainkan harus mempunyai surat bukti urgensi dari sesuatu instansi yang meragukan akan status orang yang bersangkutan itu. Dengan ditetapkannya Instruksi Presiden No. 2 tahun 1980 yang disusul oleh suatu Surat

Keputusan Bersama Menteri Kehakiman dan Menteri Dalam Negeri maka diadakan perubahan dalam keadaan tersebut. Diadakanlah syarat-syarat tertentu dan dari syarat-syarat tersebut dapat ditarik kesimpulan bahwa dalam hal ini yang terutama tersangkut ialah warganegara Indonesia keturunan Cina. Sudah jelaslah bahwa mempunyai SBKRI penting sekali bagi warganegara Indonesia keturunan asing yang memperoleh status tersebut dengan cara lain daripada karena pewarganegaraan (teristimewa, yang dipermudah atau biasa) atau melalui opsi dan karena itu tidak dapat menunjukkan suatu bukti mengenai status kewarganegaraan Indonesia. Hal tersebut perlu dilihat dengan mengingat adanya berbagai-bagai kewajiban yang berlaku terhadap orang asing, seperti kewajiban memiliki izin kerja atau izin berusaha, kewajiban mendaftarkan diri, kewajiban membayar pajak orang asing dsb. Akan tetapi, Pemerintah dalam hal ini bertindak cukup luwes dengan memperhatikan kenyataan bahwa yang tersangkut adalah warganegara Indonesia yang sudah lama berstatus demikian.

Dalam Bab 8 terlebih dahulu ditarik beberapa kesimpulan umum dari bahan pembicaraan yang dikemukakan dalam tinjauan ini. Dalam rangka itu kembalilah dikemukakan bahwa hak atas sesuatu kebangsaan adalah hak manusia.

Selanjutnya dibentangnya pengaruh ketentuan-ketentuan yang berasal dari zaman Hindia Belanda atas hukum kebangsaan Indonesia sekarang ini; dengan diundangkannya Undang-undang no.62 tahun 1958 maka diusahakan akan meninggalkan sistem yang dianut dalam zaman kolonial. Suatu pokok lain ialah kenyataan bahwa Indonesia sejak proklamasi kemerdekaannya mengalami perubahan wilayah yang menimbulkan pertanjaan-pertanjaan hukum kebangsaan. Hal tersebut bersangkutan paut dengan Persetujuan Pembagian yang diadakan berhubungan dengan penyerahan kedaulatan secara formil dalam tahun 1949 oleh Negeri Belanda kepada Indonesia, penyerahan Irian Jaya kepada Indonesia dalam tahun 1963 dan terbentuknya Timor Timur sebagai provinsi Indonesia. Perhatian khusus diberi kepada beberapa hal penting yang diatur dalam Undang-undang no.62 tahun 1958, seperti asas "ius sanguinis" berhadapan asas "ius soli", status tidak berkewarganegaraan dan status berdwikewarganegaraan dan kedudukan wanita yang bersuami.

Dapat menarik kesimpulan bahwa sejak diundangkannya Undang-undang tersebut maka terdapat suatu aturan "overall" mengenai kewarganegaraan Indonesia, hal mana dapat dianggap sebagai kemajuan terhadap aturan-aturan dahulu yang bercirikan keanekaranaan hukum, sedangkan beberapa di antara peraturan tersebut dapat dianggap kurang sempurna. Namun hal tersebut belum berarti bahwa sistematik yang menjadi titik tolak Undang-undang No. 62 tahun 1958 pada beberapa sudut tidak dapat diperbaiki. Hal ini pertama-tama berlaku terhadap cara memperoleh kewarganegaraan Indonesia seperti diuraikan dalam Undang-undang tersebut sebagai "diperolehnya karena dikabulkannya permohonan", sedangkan yang sebenarnya menjadi pokok ialah mengajukan permohonan sebagai bagian daripada prosedur pewarganegaraan teristimewa. Perlu pula dibedakan antara pada satu pihak mengajukan permohonan untuk memperoleh kewarganegaraan Indonesia dengan cara pewarganegaraan (biasa, teristimewa atau yang dipermudah) yang, bergantung dari kebijaksanaan Pemerintah dapat dikabulkan atau ditolak, dan pada pihak lain dengan cara pernyataan opsi. Perbedaan tersebut tidak selalu tercantum

dengan jelas dalam Undang-undang No. 62 tahun 1958. Pun hal yang termuat dalam pasal 10 ayat 2 dari Undang-undang tersebut sama sekali tidak cocok dengan kebijaksanaan yang dianut oleh pembuat undang-undang; menurut kebijaksanaan tersebut maka pada prinsipnya suami lah yang menentukan kebangsaan kedua teman hidup. Berdasarkan pasal tersebut hilangnya kewarganegaraan Indonesia oleh seorang wanita berlaku pula terhadap suaminya karena hukum, kecuali bila si suami itu menjadi tidak berkewarganegaraan karena itu.

Di samping catatan-catatan umum tersebut, maka Undang-undang No. 62 tahun 1958 dalam pelbagai hal memberi alasan untuk mengajukan saran untuk mengubah beberapa detail. Saran tersebut adalah sebagai berikut:

- diadakannya penentuan batas waktu demi untuk menjamin bahwa anak yang berdasarkan asas "ius soli" telah memperoleh kewarganegaraan Indonesia untuk mencegah terjadinya status tidak berkewarganegaraan, tidak dapat kehilangan kewarganegaraan tersebut sesudah jangka waktu yang ditetapkan untuk tujuan itu;
- merumuskan ketentuan-ketentuan yang memberi kesempatan untuk timbulnya dwikewarganegaraan secara demikian sehingga kesempatan tersebut diiadakan, kecuali dalam hal-hal adanya dwikewarganegaraan dapat dibenarkan;
- diadakannya ketentuan bahwa seorang anak bukan saja ikut serta ibunya dalam status kewarganegaraan Indonesia apabila ayahnya tidak dikenal, melainkan juga apabila ayahnya tidak dapat mengalihkan kewarganegaraannya kepada anak tersebut dan anak itu lahir di luar Indonesia;
- dinyatakan dengan tegas bahwa apabila orang atas kehendak sendiri memperoleh kebangsaan lain dan orang tersebut berada di luar negeri, maka kewarganegaraan Indonesia hilang karena hukum;
- mengingat saran tersebut terakhir maka hanyalah bila orang yang berada di luar negeri diharuskan menguatkan hilangnya kewarganegaraan Indonesianya dengan bukti tentang hal tersebut, maka ada gunanya pernyataan Menteri Kehakiman tentang kehilangan kewarganegaraan Indonesia dijalinakan pada permohonan orang yang bersangkutan itu untuk tujuan tersebut. Apabila pasal 17 sub e. harus ditafsirkan secara demikian, maka hal itu harus nampak dari rumusan pasal tersebut;
- diadakannya ketentuan bahwa legalisasi anak oleh orang asing pun mengakibatkan hilangnya kewarganegaraan Indonesia pula;
- perubahan yang diadakan dengan Surat Edaran Mahkamah Agung tahun 1983 dalam rangka kemungkinan-kemungkinan pengangkatan berhubung dengan kompetensi relatif Pengadilan Negeri - dalam hal mana kini tempat tinggal biasa anak yang hendak diangkat itu diambil sebagai titik tolak - seharusnya dilaksanakan dengan undang-undang.

Sepanjang mengenai status wanita yang bersuami, maka saya berpendapat bahwa perkawinan tidak sekali-kali boleh mempengaruhi kebangsaan wanita tersebut. Untuk membuktikan hal tersebut dapat dikemukakan bahwa asas "isteri ikut suami" tidak dilaksanakan secara konsekwen dalam Undang-undang No. 62 tahun 1958, sedangkan lagipula Indonesia telah meratifikasikan Perjanjian perihal penyisiran segala bentuk diskriminasi terhadap wanita ("Convention of the Elimination of all forms of Discrimi-

nation against Women") tertanggal 10 Desember 1979. Maka cukup banyaklah alasan-nya agar asas "istri ikut suami" itu diganti dengan asas persamaan hak. Seandainya pelaksanaan asas tersebut terakhir menyebabkan kemungkinan akan pertambahnya anak-anak yang lahir dari perkawinan campuran berstatus berdwikewarganegaraan, maka dalam Undang-undang haruslah diadakan ketentuan-ketentuan untuk mewujudkan kesamaan suami dan istri berkenaan dengan kebangsaan anak-anak yang sah. Hal tersebut dapat dilaksanakan dengan menggabungkan asas "ius sanguinis" dengan asas "ius soli"; dengan penggabungan tersebut maka dikurangilah jumlah orang yang berdwikewarganegaraan.

Sebagai penutup maka diajukan beberapa usul untuk mengambil tindakan-tindakan hukum di luar pengundang-undangan kebangsaan. Usul-usul tersebut mengenai pengundang-peraturan tentang pengangkatan anak, diadakannya peraturan nasional tentang Cacatan Sipil dan diubahnya Undang-undang no.7 tahun 1989 tentang Peradilan Agama sedemikian rupa sehingga diperhatikan pula perbedaan kebangsaan orang-orang yang agamanya sama.

Undang-undang No. 62 tahun 1958 dapat dipandang sebagai semacam undang-undang pokok, karena pengetahuan tentang hukum kebangsaan Indonesia itu sangat dibutuhkan untuk mempunyai pengertian lebih mendalam terhadap undang-undang lain-lainnya yang menyangkut orang warganegara Indonesia dan orang asing. Titik tolak Undang-undang tersebut ialah bahwa setiap orang yang tidak berkewarganegaraan Indonesia adalah orang asing.